

**EESTI LAMBA- JA
KITSEKASVATAJATE LIIT**

**EESTI VALGEPEALISE LAMBATÕU (EV)
ARETUSPROGRAMM
2021-2026**

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit
2020

SISUKORD

1. EESTI VALGEPEALINE LAMBATÕUG (EV)	3
1.1. Tõukirjeldus	3
1.2. Eesti valgepealise lambatõu populatsioon.....	5
1.3. Eesti valgepealise lambatõu ristandid	7
2. EESTI VALGEPEALISE LAMBATÕU ARETUS	8
2.1. Aretuse eesmärk	8
2.2. Eesmärgi saavutamine.....	9
2.3. Aretusmeetodid	11
3. KARJATERVISE PROGRAMMID	11
LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLI KORD.....	12
Mõisted.....	12
Jõudluskontrolli läbiviimise aluseks olevad korrad	13
I Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord	13
II Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse	19
III Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord.....	19
IV Jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine	20
V Geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord	21
Hindamine	21
Hindamise üldsätted	21
LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD	24
Mõisted.....	24
Tõuraamatusse kantavatele utt- ja jäärtalledale esitatavad tingimused	26
Tõuraamatu põhiosa A ja B ja tõuraamatu lisaosa R	27
Lammaste kandmine tõuraamatu põhiossa.....	27
Lammaste kandmine tõuraamatu A ja B ossa	27
Lammaste kandmine tõuraamatu lisadesse	28
Tõuraamatu taastamisosa T	28
Lammaste kandmine EV tõuraamatu taastamisossa	28
Taastamisprogrammis osalemise tingimused	29
Eesti valgepealise lambatõu (EV) tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord	30
Veresuse arvutamine ja veresusega arvestamine eesti valgepealist tõugu lammaste puhul.....	31
LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD	32
LISA 4. LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD	34
LISA 5. PÕLVNEMISTUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD.....	34
LISA 6. PÕLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD.....	36
LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD	36
LISA 8. TÕULAMMASTE HINDAMISE JUHEND	37
LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS.....	40

1. EESTI VALGEPEALINE LAMBATÕUG (EV)

1.1. Tõukirjeldus

Eesti valgepealist lambatõugu (EV) on aretatud alates 1926. aastast ja tunnustati iseseisva tõuna 1958. aastal. Tegemist on hübriidtõuga, mille aretamiseks on algselt kasutatud kohalikke valgepealisi maalambaid, keda on ristatud liha- ja villaomaduste parendamiseks sisse toodud tõugudega (ševiot, soome maalammas, ildefrans, teksel, dorset, norra valgepealine lammas (varasemalt daala)).

Eesti valgepealist tõugu kirjeldatakse järgmiselt:

- 1) Üleni valge lammas, kelle pea ja jalad on kaetud heledate/valgete vill- või ohevillkarvadega. Peal, jalgadel ja soovitatavalt kõhu all puudub vill.
- 2) Täiskasvanud lamba villak on üleni valge.
- 3) EV täiskasvanud loomal võib nahal esineda pigmendilaike.
- 4) Täiskasvanud uted kaaluvad 60-70 kg.
- 5) Täiskasvanud jäärad kaaluvad 80-95 kg.
Jäärade suuremat kehamassi ei loeta puuduseks, kui tema järglaste sünnimass ei ületa keskmisena 4,3 kg.
- 6) Uttede viljakus on 1,8 talle poeginud ute kohta.
- 7) Tallede keskmine sünnimass 4-4,2 kg.
- 8) Tallede üleskasvatamise määr 1,65 talle ute kohta.
- 9) 100 päeva mass utt-talledel keskmiselt 29 kg.
- 10) 100 päeva mass jäärtalledel keskmiselt 33 kg.
- 11) EV uted on hea piimakuse ja emaomadustega.
- 12) EV uted on rahuliku ja inimsõbraliku iseloomuga.
- 13) EV lammas on kohanenud kohalike kliimaoludega ja on hea söödaväärindaja.
- 14) EV lammas on varavalmiv ja hästi arenenud lihastikuga loom.

15) EV tallede pea kuju ja suurus ei põhjusta raskeid poegimisi (ebasooitav on liiga suur ja kõrgete kulmukaartega pea kuju).

Eesti valgepealise lambatõu parandajatõugudeks on viimati olnud: teksel, dorset ning norra valge (varemalt daala) lambatõug.

Nõukogude ajal kasutati eesti valgepealise lambatõu parandajana ildefrans tõugu lammast, et parandada liha- ja villomadusi.

Esimene tõuloomade import peale taasiseseisvumist toimus 1993. aastal, mil Taanist toodi 2 tekseli jäära. Esimesed daalad (praegune norra valgepealine) toodi 1994. aastal kui toodi 25 utte ja 5 jäära. 2001. aastal imporditi Taanist 4 jäära ja 19 utte (teksel) ja 1 dorseti jäära. 2002. aastal toodi Hillar Kalda eestvedamisel riikliku projektiga 4 tekseli jäära ja 47 tekseli utte ning 4 dorseti jäära ja 19 dorseti utte eemärgiga rajada puhtatõulisi aretusfarme, kust loomi edasi müüa loomade lihajõudluse parendamiseks.

Komponenttõugude kirjeldused

Ševiot (NCC) kujundas maalammast villa-lihatõu suunas. Ševiot on laia, pika ja sügava kerega lammast. Nende pea ja jalad on villavabad ja nad on sarvitud. Nad on tugevad vastupidavad loomad, kes saavad hakkama ka keerulistes oludes. Ševiot talled on väga elujõulised ja keskmise kasvukiirusega. Ševiot uted on väga head emad ja neil on väga hea piimakus.

Ildefrans (I) on maailmas tuntud kui suurepärase lihavormidega ja samas ka väga heade emaomadustega lambatõug. See on lambatõug, kes saab hakkama väga erinevate keskkondade ja pidamistingimustega. Nad on asesoonsed indlejad, mis tähendab, et uted on võimelised viljastuma aastaringsest. Lisaks on neil ka suurepärase vill. Ildefrans on maailma kõige rangema geneetilise valikuga lihataõug.

Soome maalammast on väga visa ja viljakas lambatõug. Nelikud ja viisikud ei ole ebatavalised. Nad saavad hästi hakkama ka karmides tingimustes ning on suurepärase emad.

Dorsetit (DOR) iseloomustavaks omaduseks on pikk innasesoon, mis kestab uttedel 8 kuud. Eestis enamasti kasutatav valgepealine dorset on põhiliselt lihatõugu lammas, kes pärineb Inglismaalt. Uted on väga heade emaomadustega ja suure piimakusega. Dorseti lambad on pika kere ja hea lihastikuga ning annavad talledele edasi häid lihavorme. Täiskasvanud lammaste villak on valge, pea kaetud valge villa või ohevillkarvadega, roosa ninaga. Jäärad kaaluvad 100–125 kg, uted 68–90 kg. Uttede viljakus on 1,67 talle poeginud ute kohta.

Teksel (TEX) on lihatõugu lammas, kes pärineb Põhja-Hollandist ning on nime saanud oma algse asurkonna Texeli saare järgi. Tekseli tõugu lambad on suured, viljakad, väga heade lihaomadustega ja -vormidega ning suure ja kvaliteetse villatoodanguga. Tõu hinnatavaim omadus on head tapajõudlusnäitajad, sest tõul on nn topeltlihastuse geen. Tekselit kasutatakse tavaliselt lõppjäärana, kuna pärandab F1 põlvkonna järglastele väga hea lihakeha kvaliteedi. Täiskasvanud lammaste villak on valge, pea kaetud valgete ohevillkarvadega ja ninaots on must. Jäärad kaaluvad 100–150 kg ja uted 65–80 kg. Uttede viljakus on 1,5–2,1 talle poeginud ute kohta.

Norra valge lammas (varemalt daala) (NV) on liha-villatõug, kes on hea karjamaakasutaja, ja hea liha- ja villajõudlusega. Norra valget tõugu iseloomustab suur viljakus ning head emaomadused. Kasvukiirus on rahuldav. Täiskasvanud lammaste villak on valge ja pea kaetud valgete ohevillkarvadega. Jäärad kaaluvad 90–140 kg, uted 80–90 kg. Uttede viljakus on 1,8–2,0 talle poeginud ute kohta.

Eesti valgepealine lambatõug on välja kujunenud vältava ristamise teel.

1.2. Eesti valgepealise lambatõu populatsioon

Eestis oli 1. jaanuari 2020 seisuga PRIA andmetel (Tabel 1) kokku 10639 EV tõugu lammast, kellest 775 olid jäärad ja 9864 uted. 775 jäärast 337 on noorjäärad ja 438 üle aasta vanused jäärad. Utt-tallesid oli 1633 ja poeginud uttesid 8231.

Tabel 1. Eesti valgepealist lambatõugu lammaste arvukus Eestis PRIA andmetel seisuga 1.01.2020 (Allikas: Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Ameti (PRIA) loomade register)

<i>Eesti valgepealist tõugu lambad</i>	<i>Alla aasta vanused</i>	<i>Üle aasta vanused</i>	<i>Kokku</i>
Uted	1633	8231	9864
Jäärad	337	438	775
Kokku	1970	8669	10639

2010. a oli Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu eesti valgepealise lamba aretusprogrammiga seotud üle pooleteisetuhande looma (Tabel 2). Järgnevatel aastatel EV lammaste arvukus aretusprogrammis langes, kuid asus jälle tõusuteele 2016. a ning on praeguseks saavutamas peaaegu sama taset kui 2010. aastal. EV utt on olnud selle kümnendi alguses viljakam, kui praegu (2011. a oli keskmine viljakus 1,64 talle ute kohta, 2018. a oli see 1,49 talle ute kohta). Samas tallede üleskasvatamise määr, sünnikaal ja keskmine 100 päeva mass on jäänud pigem samale tasemele.

Tabel 2. Eesti valgepealise lambatõu arvukus ja jõudlusnäitajad aastatel 2010-2018

<i>Aasta</i>	<i>EV aretusprogrammis lambaid</i>	<i>Tõuraamatus</i>	<i>Viljakus</i>	<i>Üleskavatamise määr</i>	<i>Sünnikaal</i>	<i>100p mass</i>
2010	1664	1242	1,55	1,39	4,2	25,2
2011	1050	802	1,64	1,46	4	25,5
2012	1071	832	1,59	1,41	4,1	25,9
2013	1113	832	1,58	1,42	4	25,5
2014	1112	916	1,59	1,42	4,1	25,3
2015	989	856	1,6	1,42	4	24,9
2016	1267	1000	1,53	1,39	4	25,8
2017	1464	1150	1,51	1,39	4,1	26,4
2018	1415	1133	1,49	1,39	4,2	25,8

1.3. Eesti valgepealise lambatõu ristandid

Tulenevalt sellest, et ristamist alustades võivad baasloomadeks olla erineva põlvnemisega loomad, on ristandite välimuse varieeruvus esimestes põlvkondades suur. Aretuses kasutatavatel ristanduttedel jälgitakse tõule omaseid häid emaomadusi ning viljakust. Ristamisel on lubatud kasutada vaid tõuraamatu A osa jäärasid.

Eestis on eesti valgepealise lambatõu tõumärgiseks EV. Aretusprogrammi täitmise geograafiline piirkond on Eesti.

2. EESTI VALGEPEALISE LAMBATÕU ARETUS

2.1. Aretuse eesmärk

Eesti valgepealise lamba aretuse eesmärgiks on:

A) eesti valgepealise lamba aretus, mis on vajalik kohalikesse oludesse sobiva ja turunõudlusele vastava heade lihaomadustega lamba saamiseks. Eesti väga varieeruvad ilmastikuolud ja söödabaas nõuavad toodangu andmiseks hästi kohastunud ja kohalikesse oludesse sobivat lambatõugu.

Eesti valgepealist tõugu lamba aretuseesmärgid on:

1. Aretada, kasvatada ja levitada Eesti keskkonda ja kliimaatilistesse tingimustesse sobilikke eesti valgepealist tõugu lambaid.
2. Aretada tootmiskarjadele viljakaid ja heade emaomadustega põhikarja uttesid.
3. Tagada tõule iseloomulike tunnuste edasikandumine läbi aretusjäärade valiku.
4. Tagada uttede valikul tõuomaste omaduste edasikandumine. Nendeks on järgnevad omadused:
  - head emaomadused: iseloom, piimakus
  - tallede kiire kasv:
    - keskmine 100-päeva mass utt-talledel 29 kg
    - keskmine 100-päeva mass jäärtalledel 33 kg
    - kerge poegimine, s.t ei vaja poegimisabi
    - viljakus keskmiselt 1,8 talle ute kohta
    - tõule iseloomulik ja terve välimik
5. Saada heade lihavormidega varavalmivaid ja kõrgesse lihaklassi kuuluvaid järglasi.
6. Vähendada raskete poegimiste esinemise sagedust ja tallede suremust.
7. Suurendada puhtatõuliste eesti valgepealiste lammaste osakaalu.

B) eesti valgepealise lambatõu taastamine, mis on vajalik selleks, et tagada eesti valgepealise lambatõu jaoks piisava arvu sobivate sugujäärade saamine. Eesti valgepealise lamba populatsioon ei oma praegusel hetkel piisavat geneetilist mitmekesisust, et tagada EV karjades piisava koguse puhtatõuliste jäärade saadavust.

Eesti valgepealise lambatõu taastamise eesmärgid on:

1. Aretada EV tõustandardile vastavaid jääraliine komponenttõugudega ristamise teel.
2. Aretuse teel saavutada tulemus, et EV lambatõu taastamise käigus ühtlustub lambatõug tõustandardile vastavamaks. Oma välimikult on EV lambatõug erinevate ristamiste käigus parandajätõugudega eemaldunud 1958. aastal kinnitatud tõustandardist.
3. Luua tõu taastamisega fikseeritud tuumikkarjad saamaks puhtatõulisi EV jäärasiid.
4. Tagada suguloomade valikul EV tõuomaste omaduste edasikandumine.

2.2. Eesmärgi saavutamine

Aretusprogrammis seatud eesmärkide saavutamiseks on vajalik järgmiste sammude astumine:

1. Jõudluskontrolli jätkamine lammaste üldise kvaliteedi, aretustaseme, paremate karjade ja perspektiivsete suguloomade väljaselgitamiseks. Jõudluskontrollis kogutakse vastavalt kehtivale lammaste jõudluskontrolli korrale vähemalt järgmisi andmeid:

- 1) paaritusandmed:
  - a) paaritusrühma uttede numbrid
  - b) paaritusrühma jäära number
  - c) paarituse algus- ja lõpukuupäev
- 2) poegimine:
  - a) poegimise kuupäev
  - b) talle number
  - c) ema number
  - d) emal sündinud tallede arv (mitmikud)

- e) talle kaal 100-päevaselt
  - f) elusolevate tallede arv 100-päevaselt
  - 3) karjast välja viimine:
    - a) sündmuse kuupäev
  - 4) karja toomine:
    - a) sündmuse kuupäev
    - b) looma põlvnemist/tõugu tõendav dokument
2. Jäärade valik karja parandamiseks. Jääradeks valitakse parimad puhtatõulised eesti valgepealise lambatõu jäärad ning vajadusel ostetakse sisse parimate tõujäärade sperma. Sugujäära valikul arvestatakse järgmisi parameetreid:
- Jäära suhtelise aretusväärtuse indeks viljakusele on suurem kui 100.
  - Jäära suhtelise aretusväärtuse indeks kasvukiirusele on suurem kui 100.
  - Jäära tõumased tunnused on silmapaistvad.
  - Põlvnemise sobivus.
3. Põhikarja uttede valik tõuomaduste parandamiseks. Uttedest valitakse tõuaretusse uted, kellel on selgelt arenenud tõuomased tunnused (head emaomadused, viljakus, piimakus). Põhikarja uttede valikul arvestatakse:
- Ute suhtelise aretusväärtuse indeks viljakusele on suurem kui 90.
  - Ute suhtelise aretusväärtuse indeks kasvukiirusele on suurem kui 90.
  - Looma tõule iseloomulikku välimust.
4. Soovitud tunnustele kõrge aretusväärtusega tõuloomade (ka sperma, embrüote) importimine Eesti tõupopulatsiooni tõuomaduste parandamiseks.

2.3. Aretusmeetodid

Aretusmeetoditena kasutatakse eesti valgepealise tõu puhul puhasaretust. Eesti valgepealise lambatõu taastamise ossa kuuluvate loomade puhul kasutatakse ristamist kinnitatud komponenttõugude puhtatõuliste isenditega.

Puhasaretus on ühe tõu lammaste omavaheline paaritamine ja viljastamine. Seda kasutatakse tõugude aretamisel ja nende jõudlusomaduste täiustamisel.

Ristamine kinnitatud komponenttõugude puhtatõuliste isenditega on vajalik suguluspaarituste vältimiseks tõu parandamise aretuspopulatsioonis ja eesti valgepealise lambatõu täiustamiseks, et kiirendada lihajõudluse, viljakuse ja emaomaduste näitajate paranemist. Komponenttõud on tõud, mida kuni aastani 2015 kasutati parandajatõugudena ja kasutatakse edasi järgmistel eesmärkidel:

- tekseli tõugu lambaid lihajõudluse parandajana,
- norra valget tõugu lambaid viljakuse, lihajõudluse ja emaomaduste parandajana,
- dorseti tõugu lambaid kasvukiiruse, lihajõudluse, uttede emaomaduste parandajana ja innasesooni pikendajana.

Nimetatud viisil saadud järglasi nimetatakse eesti valgepealise lambatõu puhtatõulisteks loomadeks.

3. KARJATERVISE PROGRAMMID

Tagamaks aretuskarjade kõrget karjatervise staatust on EV lamba aretajatel soovituslik liituda aretusorganisatsiooni ja teiste asjaomaste organisatsioonide poolt loodud karjatervise programmidega. Elusloomade importimisel võiks eelistada võimalusel loomi, kes on kõrgema suhtelise aretusväärtusega parasiidiresistentsusele.

LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLLI KORD

Lammaste jõudluskontrolli viiakse Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidus läbi vastavalt põllumajandusloomade aretuse seadusele ning teistele Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktidele.

Mõisted

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva korra tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale. Jõudlusandmete koguja saab juhised andmete kogumiseks jõudluskontrolli läbiviija poolt aretusprogrammiga liitumisel.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Jõudluskontrolli kokkulepe on loomaomaniku või tema poolt volitatud isiku ja jõudluskontrolli läbiviija vahel sõlmitud leping, millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus seoses jõudluskontrolli läbiviimisega.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada ja teistest lammastest eristada.

Jõudluskontrolli läbiviimise aluseks olevad korrad

Jõudluskontrolli läbiviimisel on aluseks järgmised korrad:

- 1) põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord;
- 2) andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse;
- 3) jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord;
- 4) jõudlusandmete kogumise koolitusprogrammid ning jõudlusandmete koguja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord;
- 5) geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord.

I Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord

1. Jõudluskontrolli eesmärgid

Lammaste jõudluskontroll on jõudluskontrollis olevate lammaste jõudlus- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, salvestamine, säilitamine ja analüüsimine loomade geneetilise väärtuse hindamiseks ning aretusvalikute tegemiseks.

Jõudluskontrolli viiakse läbi lambakasvatusettevõttes ja selle raames kogutakse lammaste kohta paaritusandmeid, poegimis- ja põlvnemisandmeid ning andmeid tallede kasvukiiruse kohta. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta.

2. Jõudluskontrolliga liitumine

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolliga liituda soovijal tuleb esitada vormikohane avaldus (Lisa 9) Liidu kodulehe kaudu aadressil www.lammas.ee, e-

postiga aadressil kontor@lammas.ee või paber kandjal Liidu kontoris. Liidu kontaktid selleks on järgmised: Aretuse 2, Märja alevik, 61406, Tartumaa.

Avaldusele tuleb lisada karjas olevate lammaste nimekiri, soovitatavalt koos tõu ja sünniajaga. Lammaste sünniandmete puudumine ei ole jõudluskontrolliga alustamisel takistuseks.

Avalduse esitamisele järgneb farmi külastus Liidu töötaja poolt ja selle käigus esimene jõudluskontrolliandmete koguja koolitus. Ühtlasi hindab Liidu töötaja esimese farmikülastuse ajal karja lammaste välimiku vastavust vastava lambatõu tüübile. Farmikülastuse järgselt allkirjastatakse jõudluskontrolli kokkulepe.

Pärast aretusprogrammiga liitumist ja andmete kogumiseks vajalike juhiste saamist luuakse andmete sisestamiseks ja haldamiseks aretuse andmebaasi kasutajakonto. Vajadusel osutab Liit jõudluskontrolli andmete kogujale andmebaasi kasutajatuge.

Regulaarne jõudlusandmete kogumine algab paaritusregistri täitmisest. Selles peavad olema märgitud järgmised andmed: jäara registrinumber, karjamineku aeg, paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid ja paarituse lõpetamise kuupäev. Soovitav on alustada jääraga, kelle põlvnemine on registreeritud.

3. Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumine ja registreerimine

Jõudluskontrolli reguleerib Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse nr 2016/1012 V peatükk, täpsemad nõuded jõudluskontrollile on toodud sama määruse III lisas.

Jõudlusandmete kogumisel kohustub jõudluskontrolli läbiviija koguma aretuse eesmärgi saavutamiseks vajalikke andmeid ning salvestama ja säilitama neid elektroonilises aretuse andmebaasis.

Jõudlusandmeid kogutakse, salvestatakse, töödeldakse ning analüüsitakse loomaomaniku ja Liidu vahelise lepingu (Jõudluskontrolli kokkulepe) kohaselt. Andmete õigsuse eest vastutab jõudlusandmete koguja (loomaomanik või tema volitatud isik).

Oluline on tallede identifitseerimine sünnijärgselt viisil, et kogu kasvua vältel kuni riikliku registri numbriga märgistamiseni oleks tall selgesti teistest talledest eristatav ning oma emaga seostatav.

Jõudluskontrolli algandmete kogumise ja edastamise dokumendid on paaritusregister, talleregister ja müügiregister. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta. Aretuseks vajalike andmete kogumine määratakse täpsemalt vastava lambatõu aretusprogrammiga.

Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumiseks lisab jõudlusandmete koguja aretuse andmebaasi paaritusregistri ja talleregistri.

Paaritusregister (soovituslik vorm kodulehel) tuleb sisestada aretuse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul pärast paaritusgruppide moodustamist.

Paaritusandmed paaritusregistris:

- jäära registrinumber
- paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid
- jäära karja toomise aeg
- jäära karjast väljaviimise aeg

Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus kontrollida paaritusregistri andmete õigsust võrreldes paaritusregistri andmeid teiste andmebaasis olevate andmetega ning samuti paaritusregistri andmete vastavust tegelikkusele farmis kohapeal.

Talleregistrit (soovituslik vorm kodulehel) täidetakse jooksvalt kogu poegimisperioodi vältel, tallede andmed sisestatakse andmebaasi aretusväärtuse arvutamise seisukohalt olulisteks tähtaegadeks. Nimetatud tähtajad avaldatakse Liidu kodulehel ja muutumisest teatatakse kolm kuud ette. Talleregistri andmeid kontrollitakse läbi nende vastavuse paaritusregistrile ja andmebaasis olevate teiste andmetega võrdlemise ning farmikülastuste ajal farmis kohapeal.

Talleregistrisse kantakse minimaalselt järgmised andmed:

- poeginud ute registrinumber
- jäära registrinumber, kui see on kantud paaritusregistrisse
- poegimise aeg
- sündinud tallede arv
- elusalt sündinud tallede registrinumbrid, milleks ei pea kohe sünnijärgselt olema riikliku registri numbrid
- iga talle kohta
  - sugu
  - 100 päeva mass ja/või 8 nädala mass
  - talle liikumine karjast välja (juhul, kui see on toimunud)Lisaks soovitavalt sünnimass.

Sünnimassi määramiseks kaalutakse tall hiljemalt kolmandal elupäeval. Kui talle sünnimass ei ole määratud, kasutatakse arvutustes populatsiooni keskmist näitajat.

100 päeva massi määramiseks tuleb talled kaaluda vanusevahemikus 90–150 päeva ning sisestada aretuse andmebaasi kaalumise kuupäev ja kaalumise tulemused. Jõudluskontrolli läbiviija korraldab 100 päeva massi arvutamise ning tagasiside aretajatele. 100 päeva massi arvutamisel lahutatakse lubatud vanusevahemikus (90–150 päeva) kaalutud talle massist tema sünnimass. Saadud vahe jagatakse talle vanusega päevades. Saadakse talle eluea keskmine ööpäevane massi-iive, mis korrutatakse sajaga, korrutisele liidetakse sünnimass ning tulemuseks on 100 päeva mass, mille alusel arvutatakse lamba geneetiline aretusväärtus tema kasvukiirusele. Kui tallel on määratud mitu massi vanusevahemikus 90–150 päeva, võetakse 100 päeva massi arvutamisel aluseks kaalumine, mis toimus ajaliselt lähimana päevale, mil tall sai 100 päeva vanaks. Kui lubatud ajavahemikus on tehtud kaks kaalumist, üks enne ja teine täpselt sama palju päevi pärast talle saajandat elupäeva, arvutatakse saja päeva mass varem tehtud kaalumise põhjal.

Kaheksa nädala massi määramiseks kaalutakse tall vanuses 42-84 päeva.

Talleregistri arvestuslikuks perioodiks on poegimisperiood, mis algab 1. septembril ja lõpeb järgmise aasta 31. augustil.

Utt-tall loetakse:

a) Põhikarja täienduseks, kui ta on kantud paaritusregistrisse.

b) Põhikarja kuuluvaks uteks, kui

- ta on poeginud
- või
- kantud üle aasta vanusena paaritusregistrisse.

Jäärtall loetakse kindlasti põhikarja kuuluvaks, kui

- temaga on moodustatud paaritusgrupp
- või
- ta on karja ostetud eesmärgiga saada temalt tallesid.

Müügiregister (soovituslik vorm kodulehel) genereerub aretuse andmebaasis automaatselt, kui lammaste müük on andmebaasi sisestatud.

Müügiregistris kajastuvad järgmised andmed:

- müüja nimi
- lamba registrinumber
- müügi kuupäev
- ostja nimi
- ostja e-maili aadress, postiaadress ja telefoninumber
- ostja lauda number

Jõudluskontrollis olevate loomade müügiandmed ja muud loomade liikumised sisestatakse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul loomade karjast välja viimisest. Suguloomana müügi registreerimine andmebaasis on jõudlusandmete kogujale põlvnemistunnistuse väljastamise aluseks.

Pärast paaritus-, talle- ja müügiregistri andmete sisestamist elektroonilisse andmebaasi ja esmast kontrolli, loetakse andmebaasi vastavad failid ja väljatrükid farmi jõudluskontrolli algdokumentideks.

Ute kohta kogunevad jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri
- viljakusnäitajad läbi talleregistrite
- emaomadused läbi talleregistrite
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri

Viljakusnäitajatena käsitletakse viljakust ning tallede üleskasvatamise määra, mis arvutatakse talleregistrites sisalduvate andmete põhjal. Viljakus on ühe poegimise kohta sündinud tallede arv. Tallede üleskasvatamise määr näitab kahe kuu, s.o 60 päeva vanuselt elus olevate tallede arvu ute ühe poegimise kohta. Uttede emaomaduste ja piimakuse iseloomustamiseks kasutatakse kolme näitajat: sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv, üleskasvatatud tallede keskmine 100 päeva mass seostatud ute viljakusega.

Jäära kohta kogunevad ühtlustatud jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri
- paaritusedukuse andmed läbi paaritus- ja talleregistrite
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri

Jäära kohta tuuakse välja paaritusgruppide suurused, tiinestunud uttede arv, tiinestunud ute kohta sündinud tallede arv, tiinestunud ute kohta elusalt sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv ja 100 päeva masside keskmine.

Alla aasta vanused utt-talled näidatakse paaritusregistris paaritusgrupis olevatena, kui nad on jääraga samas karjas. Jäära paaritusedukuse arvutamisel peetakse nooruttede osas eraldi

arvestust. Tiinestumise määramise aluseks on ultraheliuuring või paarisperioodile järgnev poegimine 130–160 päeva jooksul.

4. Jõudluskontrolli lõpetamine

Jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks tuleb Liidule esitada kirjalik avaldus. Liit võib teha omapoolse ettepaneku jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks, kui loomaomanik ei ole täitnud käesolevas korras kehtestatud nõudeid.

5. Andmete säilitamine

Jõudluskontrolli algandmed ja tõuraamatus olev info säilitatakse aretuse elektroonilises andmebaasis. Andmete säilitamise korraldab Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

II Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse

Vastava lambatõu aretusprogrammi käigus kogutud proovidest tehakse analüüsid vastava tunnustuse saanud laboris. Laborite nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Aretusväärtuste ja suhteliste aretusväärtuste analüüsid tellitakse pädevatelt organisatsioonidelt, kelle nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Jõudluskontrolli ja tõuraamatu andmete arhiveerimise teenus ostetakse lepingu alusel sisse antud valdkonnas pädevalt organisatsioonilt.

III Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord

Jõudlusandmeid ja hindamistulemusi avaldatakse kooskõlas hea tava ja Eesti Vabariigi seadustega.

Jõudluskontrolli läbiviija (Liit) ja jõudlusandmete koguja (Loomaomanik või tema poolt volitatud isik) sõlmivad omavahelise lepingu (Jõudluskontrolli kokkulepe), millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus jõudluskontrolli läbiviimisel ja andmete kasutamisel.

Kõik jõudlusandmed salvestatakse aretuse elektroonilisse andmebaasi Pässu 2.0, mille kasutamise õigused väljastab Liit vastavalt avaldusele (vabas vormis).

Andmebaasi Pässu 2.0 kasutaja näeb oma karja andmete seisu igapäevaselt vastavate raportite ja statistiliste päringutena.

Jõudluskontrolli läbiviija võib jõudluskontrolli andmeid kasutada Liidu kodulehel www.lammas.ee ja Liidu poolt avaldatud trükistes.

Jõudlusandmete koguja saab jõudluskontrolli andmeid ja geneetilise väärtuse hindamise tulemusi kasutada aretusvalikute tegemisel.

Kolmandatele osapooltele väljastatakse elektroonilises aretuse andmebaasis olevaid andmeid järgides kokkuleppeid loomaomanikuga või vastavalt Eesti Vabariigi seadustele.

IV Jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine

Jõudluskontrolliga alustamisel instrueerib jõudluskontrolli läbiviija jõudlusandmete kogujat järgmistel teemadel:

1. Valitud aretusprogramm ja valiku printsiibid.
2. Eestis aretatavad lambatõud ja lambatõugude aretusprogrammid.
3. Jõudlusandmete kogumine ja edastamine.
4. Lammaste hindamine ja hindamistulemuste kasutamine praktilises aretuses.
5. EL aretusalsed direktiivid ja otsused.
6. Prp genotüüp (skreipi)
7. Maedi-visna

Instruktaaži järgselt peab jõudlusandmete koguja oskama iseseisvalt täita jõudlusandmete kogumise ja edastamise algdokumente, omama ülevaadet valitud aretusprogrammist ja oskama kasutada tõulammaste aretusväärtuste hindamistulemusi praktilises aretuses.

V Geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu jõudluskontrollis olevate lammaste geneetilise hindamise läbiviijaks on vastavalt liiduga sõlmitud lepingule Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS (<https://www.epj.ee/>). Geneetiline hindamine viiakse läbi vastavalt lepingule kõikidele andmebaasis olevatele lammastele.

Minimaalselt avaldatakse jäärade aretusväärtused, kellel on järglasi vähemalt kahe erineva omaniku juures ja kelle aretusväärtuse usaldusväärsus on vähemalt 50%.

Hindamine

Hindamise üldsätted

Aretusväärtused hinnatakse vastava lambatõu lammaste ning neile tõugudele vastavate komponenttõugu lammaste ühise andmestiku alusel eraldi protseduuridena kasvukiiruse aretustunnusele “100 päeva mass” ja viljakuse aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv”. Hindamisandmetena kasutatakse andmebaasis hindamispäeva seisuga salvestatud lammaste jõudluskontrolli ja põlvnemise andmeid.

Lähteandmed

Hindamisel kasutatakse viljakuse informatsioonina alates 01.01.2004. a sündinud ja vähemalt kümne kuu vanuselt esmakordselt poeginud uttede poegimisandmeid ning kasvukiiruse informatsioonina alates 01.01.2005. a salvestatud lammaste kaalumise

andmeid. Põlvnemisinformatsioonina kasutatakse kogu teadaolevat põlvnemist. Teadmata põlvnemisega eellased grupeeritakse päritolumaa (kohalik, import), sünniperioodi, tõulise ja soolise kuuluvuse järgi.

Andmed on sobivad järgmistel tingimustel:

- isa ja ema andmed on registreeritud;
- poegimisel on registreeritud sündinud tallede arv;
- kaalumisel on lamba staatus kas utt-tall, jäärtall või kastraat ja tema korrigeeritud 100 päeva massi arvutamise tulemus on usaldusväärne.

Andmete hindamiseelne korrigeerimine

Hindamiseelselt korrigeeritakse lamba kaalumise tulemus tema 100 elupäevale.

Geneetilised parameetrid

Päritavuskoeffitsiendi väärtus aretustunnusele “100 päeva mass” on 0,48 ja aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv” on 0,14.

Hindamismudelid

A. VILJAKUS

Viljakuse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel on järgnev:

$y = \text{kari} \cdot \text{aasta} + \text{pgv} + \text{pgk} + \text{tõug} + \text{mitmik} + \text{jäär} + a + e$, kus

- y – elusalt sündinud tallede arv
- $\text{kari} \cdot \text{aasta}$ – karja ja poegimisaasta koosmõju fikseeritud efekt tõug (10)– tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt (kuni kümme tõugu)
- $\text{pgk}(2)$ – poegimiskorra fikseeritud efekt (esimene ja järgnevad)

- pgv(4)– poegimisvanuse fikseeritud efekt (10-12 kuu vanused, 13-18 kuu vanused ja üle 18 kuu vanused esmapoegijad; ülejäänud poegimised on 4. grupis)
- mitmik(3)– ute sünnipesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle;>=3 talle)
- jäär– talle/de isa
- juhuslik efekt a- looma geneetiline efekt
- e- mitteseletatav jääkefekt

B. KASVUKIIRUS

Kasvukiiruse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel on järgnev:

$$y = \text{kari} * \text{aasta} + \text{tõug} + \text{sugu} + \text{mitmik} + a + e \text{ kus}$$

- y– lamba mass 100. elupäeval
- kari*aasta– karja ja kaalumisaasta koosmõju fikseeritud efekt
- tõug (10)– tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt
- sugu (2)– soolise kuuluvuse fikseeritud efekt
- mitmik (3)– pesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle;>=3 talle)
- a- looma geneetiline efekt
- e- mitteseletatav jääkefekt

Aretusväärtuse korrigeerimine ja suhtelise aretusväärtuse arvutamine

A. VILJAKUS

Viljakuse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammaste, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugude lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. aastal sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

B. KASVUKIIRUS

Kasvukiiruse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus (2010. a referentsväärtus) on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammaste, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugu lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. a. sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

Hindamistulemuste avaldamine

A. VILJAKUS

Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütreid on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

B. KASVUKIIRUS

Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütreid on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD

Mõisted

Aretaja on tõuraamatusse kantud loomade pidamisega tegelev isik, kes oli looma omanik tema sündimise ajal.

Aretus on tegevus põllumajanduslooma jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse sihipäraseks suurendamiseks ning tema majanduslikult kasulike omaduste säilitamiseks või täiustamiseks.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Aretusega tegelev isik on lammaste jõudluskontrolli läbiviija ning tõuraamatu pidaja.

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretusvalikud on aretaja otsused, milline loom jätta põhikarja täienduseks, millised paaritusgrupid moodustada jne.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale pärast seda, kui on saanud vastavasisulise instruktaaži.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada ja teistest lammastest eristada.

Loomapidaja on loomaomanik, kellele (aretus)loom kuulub või isik, kes tegeleb loomapidamisega loomaomanikult saadud volituste alusel. Loomapidaja kogub ise või korraldab jõudluskontrolliandmete kogumise.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina looma müügi või ostu puhul.

Tõumärk ehk tõutähis on lühend tõu nimetusest, mida kasutatakse veresuse valemis ja lambale antavas tõuraamatu numbris tõu märkimiseks. Võib kasutada ka tõuraamatu ja tõu tähistamiseks.

Tõuraamat on andmekogu, kuhu kantakse asjaomase tõu aretusprogrammiga seotud loomade põlvnemine, aretaja ja omaniku andmed ning jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega.

Tõuraamatu number koosneb tõu tähisest, lamba registrinumbrist ja tõuraamatu lisa märkivast tähest.

Tõuraamatu pidaja on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust.

Viljakus on poeginud ute kohta aastas sündinud tallede arv.

Üleskasvatatud tall on vähemalt 60 päeva kaalumiseni elanud tall.

Tõuraamatusse kantavatele utt- ja jäärtalledele esitatavad tingimused

Tõuraamatusse kantakse utt-talled tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid,
- neil on määratud 100 päeva mass, mis on minimaalselt 14 kg.

Tõuraamatusse kantakse jäärtalled tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid,
- neil on määratud 100 päeva mass, mis on minimaalselt 27 kg või väiksema massi korral väga hea välimiku ja põlvnemise puhul komisjoni (aretusspetsialist+2 liiget) hinnangul,
- nende kohta on läbi viidud välimiku ja lihavormide hindamine tõuraamatu pidaja poolt.

Tõuraamatu põhiosa A ja B ja tõuraamatu lisaosa R

Lammaste kandmine tõuraamatu põhiossa

Lammas kantakse EV tõuraamatu põhiosadesse A või B, kui tema veresuse valem sisaldab ainult aretusprogrammiga lubatud komponente (EV, TEX, DOR, DAL, NV, NCC, I), komponentide summa on vähemalt 93% ja ühegi komponendi väärtus ei ole suurem kui 85%, välja arvatud EV, mille maksimumväärtus võib olla kuni 100%.

Lammaste kandmine tõuraamatu A ja B ossa

Lammas kantakse EV tõuraamatu osasse A, kui tema vanemad ja vanavanemad on teada ning kantud EV tõuraamatu osadesse A, B või T.

Lammas kantakse tõuraamatu B ossa, kui tema vanemad ja vanavanemad on teada, emapoolne põlvnemine dokumentaalselt tõendatud ja kelle isa on kantud tõuraamatusse.

Lammaste kandmine tõuraamatu lisadesse

Lammas kantakse EV tõuraamatu lisasse R, kui tema veresuse valemis on lubatud komponentide (EV, TEX, DOR, NV, DAL, NCC, I) summa vähemalt 50% ja välimik vastab eesti valgepealist tõugu lamba tõutüübile. Välimiku vastavust tõutüübile hindab ELKL töötaja farmikülastuse ajal iga lamba puhul eraldi.

Tõuraamatu taastamisosa T

EV taastamisosa kasutatakse EV populatsioonis piisava arvu EV aretuseks sobivate suguloomade olemasolu tagamiseks.

Lammaste kandmine EV tõuraamatu taastamisossa

EV taastamisossa valitakse uted EV tõuraamatu A ja B osast. Taastamisossa valitud uted peavad välimikult vastama EV tõukirjeldusele.

EV taastamisosas kasutatav komponenttõug on ševiot (NCC).

EV taastamisprogrammis kasutatavad parandajatõud on teksel (TEX), norra valge (NV), ildefrans (I), dorset (DOR).

Lammas kantakse EV tõuraamatu T osa lisasse DOR, NV, NCC, I või TEX kui

- ta on ostetud Euroopa Liidu liikmesriikidest või imporditud puhtatõuline (100%) kinnitatud komponenttõugu lammas, keda kasvatatakse Eestis aretuslammaste saamise eesmärgil ning kelle põlvnemine on dokumentaalselt tõestatud

või

- ta on lammas, kes on sündinud Eestis ja

- kelle puhul on täidetud aretusprogrammis sätestatud tingimused ning
- kelle vanemad on kantud EV tõuraamatu vastava komponenttõu lissasse või kelle veresus on aretuse tulemusena Eestis saavutanud üle 85% komponenttõu veresuse.

Kõik lambad, kellel on tõutunnistusel märgitud tõuks DAL, kantakse EV tõuraamatu norra valge lambatõu (NV) lisaosasse.

Taastamisprogrammis osalemise tingimused

- Taastamisprogrammis võib kasutada ainult tunnustatud isasloomi.
- EV taastamisprogrammis olevaid emasloomi võib paaritada komponenttõust või parandajatõust pärit isasloomiga, nende järglast võib paaritada tõuomaduste parandamiseks parandajatõu või komponenttõu jääraga.
- EV taastamisprogrammis olevate uttede järglasi on lubatud ühe korra paaritada komponenttõu (NCC) jääraga ja ühe korra parandajatõu (TEX, NV, I, DOR) jääraga. EV jääraga paaritamine ei ole piiratud.
- Emaslooma, kelle veresus on üle 50% ühe parandajatõu suhtes, ei tohi ristata parandajatõu jääraga vastavalt sellele, mis tõugu veresus on utel üle 50%. Sellise ristamise korral viiakse järglased üle EV aretusprogrammi R osasse.
- Parandajatõu kasutamise vajalikkuse ja tõu valiku teeb ELKL aretusspetsialist koostöös karjakasvatajaga.
- Taastamisprogrammi raames ei ole parandajatõu ja komponenttõu kasutamise järjekord paaritamisel määratletud.
- Taastamisprogrammis osaleva karja talle- või paaritusregistri õigeaegselt esitamata jätmise korral langeb kari taastamisprogrammist välja.

Taastamisprogrammi käigus sündinud EV jää- ja utt-talled on võrdselt EV 100%.

Taastamisprogrammi käigus saadud järglasi saab üle viia EV tõuraamatu A ja B osasse, kuid nad vastavad välimikult eesti valgepealise tõutüübile.

Taastamisprogramm avatakse 2021. aastal 10 aastaks. Seejuures tuleb kasvatajal taastamisosaga liituda selle algamisel ning hiljem liitumine lubatud pole.

Eesti valgepealise lambatõu (EV) tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Tõuraamat on andmekogu, kuhu koondatakse andmed lamba põlvnemise, aretaja ja omaniku kohta ning aretuslooma jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega. EV tõuraamatut peetakse elektrooniliselt lammaste elektroonilises jõudluskontrolli ja tõuraamatu pidamise andmebaasis, kus see moodustab ühe osa andmebaasist. ELKL korraldab tõuraamatu andmete arhiveerimise.

Eesti valgepealist tõugu lammaste tõuraamatul on põhiosa, mis jaguneb osadeks A, B ja R ning taastamisosa T. Taastamisosal T on lisad I, NCC, TEX, DOR ja NV. Tõuraamatusse kantud lambale antakse tõuraamatu number, mis koosneb:

- tõu tähisest EV
- lamba registrinumbrist
- tõuraamatu põhiosa märkivast tähest A, B või R
või
- taastamisosa märkivast tähest T
ja vajadusel
- lisa märkivast sümbolist I, NCC, TEX, DOR või NV

Tõuraamatut peetakse elektrooniliselt. Tõuraamatusse kantud jäärade põlvnemisandmed avalikustatakse kodulehel. Põlvnemistunnistuse väljastamise korral märgitakse sellele tõuraamatusse kantud lamba kohta tõuraamatu number. Lambad kannab tõuraamatusse Tõuraamatu pidaja (ELKL).

Kui lisadesse DOR või NV kantud komponenttõugu lammastele avatakse Eestis eraldi tõuraamat, siis on lubatud EV tõuraamatu vastava lisa sulgemine ja eluslammaste ülekandmine avatud tõuraamatusse.

Veresuse arvutamine ja veresusega arvestamine eesti valgepealist tõugu lammaste puhul

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust protsentides. Veresuse arvutamisel lähtutakse:

- teadmisest, et järglased on saanud pooled alleelid oma isalt ning pooled alleelid emalt ja
- eeldusest, et pärandumine toimub võrdelises vastavuses vanema enda veresuse komponentidega.

Veresus kajastatakse andmebaasis veresuse valemiga ning avaldatakse põhjusel, et see on kiireim tagasiside lamba põlvnemise kohta.

Lammast saab nimetada andmebaasis eesti valgepealiseks lambaks, kui tema veresuse valemis on komponentide EV, TEX, DOR, DAL, NV, NCC, I summa vähemalt 50%, kusjuures kõik komponenttõud ei pea olema esindatud. Lambad, kellel ühe komponenttõu veresus kasvab kõrgemaks kui 85%, kantakse jõudluskontrolli andmebaasi enamuseresusest tuleneva tõu nimetuse alla.

Lammaste puhul, kes liituvad ELKL-i poolt läbiviidava eesti valgepealiste lammaste jõudluskontrolliga, on veresuse arvestamiseks kaks võimalust. Kui lambakasvatajal on olemas informatsioon, mis kinnitab, et lammas on teise aretusorganisatsiooni poolt tunnustatud kui puhtatõuline või teada veresusega loom, siis selle infoga arvestatakse.

Piisavaks tõestuseks loetakse:

- a) aretusorganisatsiooni poolt välja antud põlvnemistunnistust,

b) informatsiooni tunnustatud aretusorganisatsiooni ametlikul kodulehel.

Kui lamba veresuse kohta ei ole aretusorganisatsiooni ametlikku informatsiooni, siis järglaste veresuse arvutamisel loetakse niisuguse lamba poolt edasi antav veresus võrdseks nulliga. Veresuse arvutamisel:

1. Kui veresuse osakaal on väiksem kui 6,25%; siis suureneb selle arvel:

- EV veresus
või
- kui EV-d ei ole, siis enamusveresuse osakaal veresuse valemis.

Kui kaob ära mitu erinevat veresust korraga ja veresuse valemis puudub eelnevalt komponent EV, siis komponenttõugude veresuste jäägid liidetakse ja saadakse EV.

2. Ümardamisvigade võrra suureneb:

- EV
või
- kui EV-d ei ole, siis enamusveresuse osakaal veresuse valemis.

LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD

Põlvnemisandmete õigsuse tagavad aretuse andmebaasi paaritus- ja poegimisandmed, mis sisestatakse andmebaasi vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Vajadusel saab põlvnemist kontrollida geneetilise uuringuga.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi või ostu puhul.

Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus, mille on allkirjastanud aretusorganisatsiooni esindaja.

Põlvnemistunnistuse vormi kinnitab aretusorganisatsioon ning sellele kantakse vähemalt järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi
- looma tõug ja tõuraamatu nimi
- looma number tõuraamatus
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev
- märgistamismeetod
- riikliku registri number
- sünniaeg
- sugu
- aretaja nimi ja aadress
- omaniku nimi ja aadress
- põlvnemine– kaks põlvkonda eellasi ning nende tõuraamatu numbrid
- veresus
- mitmikuna sündimine

Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi korral kahe nädala jooksul pärast müügiregistri esitamist aretajale või uuele omanikule, kui viimased on vastava soovi esitanud.

Loomade müügiandmed sisestatakse aretuse andmebaasi vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel. Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paberkandjal. Põlvnemistunnistuse ja selle koopiate tellimine tõuraamatu pidajalt toimub vastavalt Liidu juhatuse poolt kinnitatud hinnakirjale.

LISA 4. LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD

Jõudluskontrolli läbiviija poolt tunnistatakse loom ja aretusmaterjal aretuseks sobivaks

1. läbi tõuraamatusse kandmise
või
2. läbi loomade hindamise.

Looma tervislikku seisundit aretusvaliku tegemise või looma müügi ajal hindab jõudluskontrolli andmete koguja (lamba omanik või tema volitatud isik) vajadusel koos veterinaararstiga. Kui hindamist ei ole läbi viidud Liidu või mõne teise kvalifitseeritud hindaja poolt, siis vastutab looma füsioloogilise ning anatoomilise hea tervisliku seisundi eest looma omanik. Sisse ostetud aretusloomade ja aretusmaterjaliga peavad kaasas olema vastavalt Euroopa komisjoni otsusele nr 90/258 esitatud andmed.

LISA 5. PÕLVNEMISTUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist ning mis reeglina väljastatakse looma müügi või ostu puhul. Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Põlvnemistunnistusele kantakse järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi
- tõug, tõuraamatu nimi
- looma number tõuraamatus
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev
- riikliku registri number
- märgistamismeetod

- sünniaeg
- sugu
- aretaja nimi ja aadress
- omaniku nimi ja aadress
- põlvnemine– kaks põlvkonda eellasi, nende tõuraamatu numbrid
- looma nimi (ei ole kohustuslik)
- veresus
- mitmikuna sündinud

Põlvnemistunnistuse väljastamise kord

Põlvnemistunnistus väljastatakse aretuslooma müügi korral kahe nädala jooksul peale müügiregistri jõudmist tõuraamatu pidajale (ELKL). Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina uuele omanikule või aretajale, kui aretaja on vastava soovi esitanud. Müügiregister esitatakse vastavalt kehtiva aretusprogrammiga punktiga 6.1.3 kehtestatud korrale. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel. Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paberandjal. Põlvnemistunnistus antakse loomale 1 (üks) kord elu jooksul. Looma teistkordsel liikumisel ühe omaniku juurest teise juurde, antakse kaasa koopia või tellitakse ELKL-lt ajakohastatud põlvnemistunnistus. Ajakohastatud põlvnemistunnistusel võivad võrreldes originaaliga olla muutunud lamba ja tema eellaste suhtelised aretusväärtused kuna need arvutatakse ümber iga järgmise geneetilise väärtuse hindamisega. Põlvnemistunnistuse koopia võib omanik ise teha, märkides sellele sõna „koopia“. Põlvnemistunnistuse ja ajakohastatud koopiate tellimine tõuraamatu haldajalt toimub vastavalt ELKL-i juhatuse kinnitatud hinnakirjale.

LISA 6. PÕLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD

Tõuraamatusse kantav loom identifitseeritakse ja märgistatakse Loomatauditõrje seaduses sätestatud tähtaegade kohaselt.

Tallede sündimisel peab tall olema üheselt seostatav oma põlvnemisandmetega, selleks tuleb tall koheselt identifitseerida. Identifitseerimismärgiseks võib kuni talle kuue kuuseks saamiseni olla värvimärk, karjanumber või mõni muu püsiv eraldusmärk, mis võimaldab talle selgelt eristada.

Tallede märgistamise ning ema ja tallede õige seostamise eest vastutab jõudluskontrolli andmete koguja. Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus märgistamist kontrollida.

Loomade üle peetakse arvestust elektroonilises aretuse andmebaasis vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Tõuraamatusse kantakse loomad, kelle puhul on täidetud aretusprogrammist tulenevad nõuded ning kes on märgistatud riikliku registrinumbriga.

LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Kunstliku seemendusega võib tegeleda isik (seemendaja), kes on läbinud vastava täiendkoolitusprogrammi selleks luba omavas täiendkoolitust pakkivas asutuses.

LISA 8. TÕULAMMASTE HINDAMISE JUHEND

Tõulammaste hindamise eesmärgiks on lamba edasise kasutamise tunnustamine aretuses suguloomana. Lammaste hindamist viiakse läbi lammaste jõudluskontrollis olevates karjades. Jõudlusandmete koguja saadab andmed või sisestab andmed andmebaasi vastavalt aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise korrale.

Loomaomanik kaalub noorloomad (utt- ja jäärtalled) 90–150 päeva vanuses ja valib (koos spetsialistiga või eraldi) välja sobivad jäärad hindamiseks, andes sellest teada ka jõudluskontrolli läbiviijale.

Noorjääradel hinnatakse jõudluskontrolli läbiviija poolt:

1. välimikku, selle vastavust tõutüübile
2. lihavormide väljendatust

Tõutüübi all mõistetakse tõu iseärasusi. See on pärilike omaduste kogum, mida iseloomustavad välimik ja toodang ning selle omadused.

Välimiku hindamisel arvestatakse:

1. välimiku vastavust soovitud tõutüübile
2. keha pikkust
3. selja laiust
4. rinna sügavust
5. jalgade seisu
6. sõrgade ja sõrgatsi tugevust
7. hambumust
8. jäära munandite laskumist munandikotti, nende ühtlast suurust ja tõule

omast väljaarenemist

Munandid peavad olema laskunud munandikotti, olema ühtlase suurusega ning tõule omaselt välja arenenud.

Lamba välimikule antakse vaatluse teel üldhinne üksikute kehaosade hinnete alusel viie punkti süsteemis.

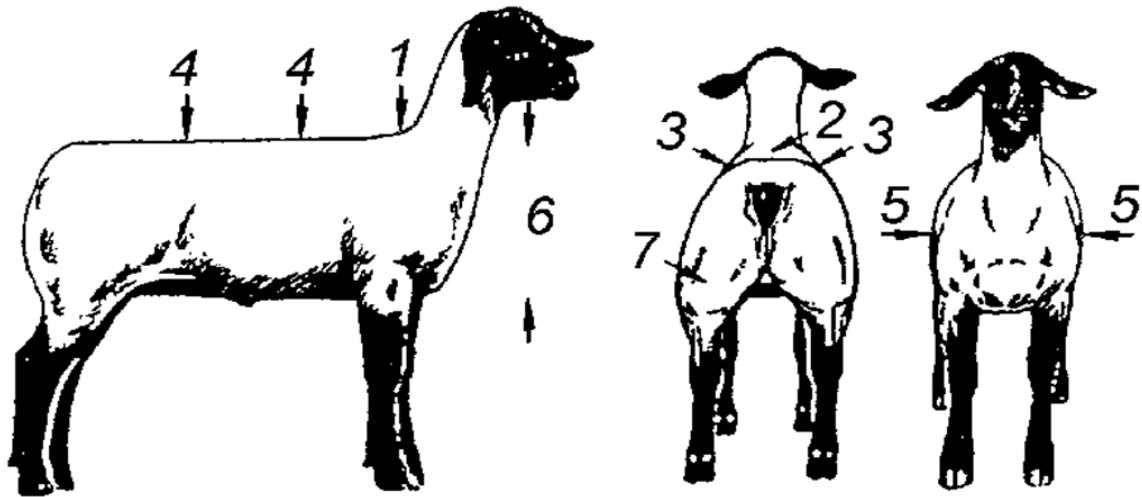
Välimiku hindamisel antakse punktid järgmiselt:

- 1- väga halb
- 2- rahuldav
- 3- keskmine
- 4- hea
- 5- väga hea

Lihavormide hindamisel arvestatakse lihavormide väljendatust vastavalt tõule, vaadeldakse ning kombatakse turja, selga, lannet ja kintse. Hinnatakse viie punkti süsteemis. Punktid antakse järgmiselt:

- 1- puudulik
- 2- rahuldav
- 3- keskmine
- 4- hea
- 5- väga hea lihastiku areng

Väga heade lihavormidega lambal (joonis 2) on turi lihaseline (1), lai (2), selg ja lanne on laiad, ümarate vormidega (3) ning moodustavad ühise sirgjoone (4) ilma ristluukühmude ja tühemeteta. Rind on lai (5), sügav (6) ning abaluupiirkond on kompamisel hea lihasusega. Kintsud on ümarad ja lihaselised (7).

Joonis 2. Väga heade lihavormidega lammas

Jäära hindamistulemused registreeritakse ja kantakse andmebaasi. Looma omanikule antakse tagasisidet.

Jäär tunnistatakse aretuseks sobivaks kui tema välimik ning lihavormid on hinnatud vähemalt 4 punkti vääriliselt.

EESTI LAMBA- JA
KITSEKASVATAJATE LIIT

LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidule

Avalduse esitaja nimi: .....

Ettevõtte / FIE nimi: .....

Äriregistri nr / Isikukood: .....

Aadress

Maakond: .....

Vald: .....

Küla: .....

Talu: .....

Postiindeks: .....

Kontakttelefon: .....

E-posti aadress: .....

Karja suurus, kasvatatav tõug.....

Avaldus

Soovin alustada lammaste jõudluskontrolliga.

“ ... “.....2020. a

.....